

ŽODYNŲ NEFIKSUOTŲ DARINIŲ FUNKCIONAVIMAS RIČARDO GAVELIO KŪRINIUOSE

JOLANTA VASKELIENĖ

Šiaulių universitetas

v.jolanta@splius.lt

Pagrindiniai žodžiai: *darinys, žodynų nefiksuotas darinys, vedinys, dūrinys, darybiniai sinonimai, stiliaus figūra, konotacija.*

§ 1. Gyva kalba kinta: vieni žodžiai traukiasi į pasyviąją vartoseną, atsiranda naujų žodžių. „**Naujažodžiai** (arba *neologizmai*) yra leksikos vienetai, kurie tam tikru raidos laikotarpiu kalboje atsiranda naujai – dėl visuomeninių santykių kitimo, dėl mokslo ir technikos pažangos, dėl atskirų žmonių savitos pasaulio reiškinių sampratos ar pasirinkto minties raiškos būdo ir pan.“ (Jakaitienė 2010, 205). Naujažodžių randasi skolinantis, dėl semantinės raidos, verčiant iš kitų kalbų arba sudarant pagal kalbai įprastus darybos modelius (ten pat, 205–215; Urbutis 2009, 36–37). Naujieji lietuvių kalbos dariniai yra tyrinėjami įvairiais aspektais ir įvardijami įvairiais terminais: *naujadaras, neologizmas, individualus darinys, stilistinis naujadaras, žodynų nefiksuotas darinys* (žr. Girčienė 2005; 2006; Mikelionienė 2002; Pikčilingis 1975, 83–84; Rozenbergs 2004, 155–156; Župerka 1997, 68–69). Šio straipsnio autorė domisi rašytojų grožiniuose kūrinuose vartojamais į žodynus neįtrauktais dariniais (žr. Vaskelienė 2003, 2007, 2010). Pastebėta, kad individualūs dariniai neretai būna vartojami kaip žodynų fiksuotų darinių sinonimai – taip susidaro arba pailgėja nesisteminės darybinių sinonimų eilės¹.

Ričardo Gavelio kūrybos tyrinėtojai² neretai mini rašytojo ironišką požiūrį, satyriškas intonacijas pasakojant apie įvairias pokomunistines būtybes (politikus, verslininkus, manipulatorius, masių atstovus ir pan.), vaizduojant sovietinio režimo metu draustus žmonių kūno geismus, diagnozuojant postkolonijinės visuomenės negalias. Kalbos priemonės, kuriomis rašytojas naudojasi kurdamas tokio pobūdžio kūrinius, analizuotos nedaug. Šio tyrimo objektu pasirinkti Ričardo Gavelio romanuose *Pra-rastų godų kvartetas* (PGK), *Sun-tzu Vilniaus mieste* (ST) ir apsakymų rinktinėje *Tylos angelas* (TA) rasti žodynų nefiksuoti dariniai. Darbo tikslui – ištirti žodynų nefiksuotų darinių darybos ir vartosenos ypatumus – pasiekti taikyti analizės, interpretacinis, skaičiavimo ir (aptariant sinonimiškumą) substitucijos metodai.

¹ Darybiniai sinonimai (DS) yra bendrašakniai skirtingus darybos formantus, tapačią arba panašią leksi-
nę reikšmę ir tokią pat darybinę reikšmę turintys dariniai (žr. Vaskelienė 2000).

² Žr. *Bliuzas Ričardui Gaveliui*. Vilnius: Tyto alba, 2007, 250–332.

§ 2. Ričardo Gavelio kūrinuose rasti 175 daiktavardžių (§ 2.1), būdvardžių (§ 2.2), veiksmažodžių (§ 2.3) irrieveiksmių (§ 2.4) dariniai, neįtraukti į *Dabartinės lietuvių kalbos žodyną* (DŽ) ir *Lietuvių kalbos žodyną* (LKŽ)³.

§ 2.1. 54 dariniai yra keturiais pagrindiniais darybos būdais: su *priesagomis* (2.1.1), *priešdėliais* (2.1.2), *galūnėmis* (2.1.3) ir *sandūros* būdu (2.1.4) – sudaryti daiktavardžiai.

§ 2.1.1. 22 į DŽ ir LKŽ neįtraukti priesaginiai daiktavardžiai laikytini įvairių darybos kategorijų vediniais. Pavyzdžiui, su tipiškais veiksmažodžių abstraktų darybos kategorijos priesagomis *-imas*, *-smas*, *-ulyš* sudarytais vediniais *gremžėnimas* (: *gremžėnti*), *suraugėjimas* (: *suraugėti*), *spygsmas* (: *spygti*), *irzulys* (: *irzti*) daiktaiškai įvardijamas veiksmas: *Čiulpsėjimas girgždėjimas gremžėnimas klebenimas nesiliovė* TA 345; <...> *nuo visiškų raugių ligi tepasiekusių tik pačią pirmą suraugėjimo stadiją* SZ 35; *Lūšnų ir pusrūsių mergaitės* <...> *kalbėjo gerkliniais balsais, ūmai pakylančiais ligi spygsmo* PGK 73. Ričardo Gavelio pavartotas į DŽ ir LKŽ neįtrauktas vedinys *irzulys* laikytinas žodyną fiksuotų priesagos *-imas* ir galūnės *-is* vedinių *irzimas* ir *irzis* darybinis sinonimas: vediniai remiasi tuo pačiu pamatiniu veiksmažodžiu, turi tokią pat darybinę ir leksinę reikšmę, yra sudaryti su skirtingais darybos afiksais. Dideliu sinonimiškumo laipsniu pasižymi naujadaras *irzulys* ir galūnės vedinys *irzis* – jų substitucija galima daugeliu atvejų (plg. *nevaldomas irzulys* – *nevaldomas irzis*, *kovoti su irziu* – *kovoti su irzuliu*), o gryniausią veiksmo pavadinimo reikšmę išlaikantis priesagos *-imas* vedinys *irzimas*, matyt, kalboje retas, nes nei DŽ, nei LKŽ, nei *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne* jo vartosenos pavyzdžių nėra. Štai sakiniai su darybiniais sinonimais laikytiniais vediniais:

Trūkės kantrybės maišelis apdrabstė mane neapykanta, nevaldomu irzuliu ir dvasios vėmalais SZ 74.

Ji jautė negalinti grįžti ton vergystėn, kurioje jai nuolat tektų kovoti su irziu LKŽ.

Vardažodžių abstraktų kategorijai priklauso priesagos *-ybė* vediniai *apleistybė* (: *apleistas*), *nekintamybė* (: *nekintamas*), priesagos *-ystė* vediniai *pamaivystė* (: *pamaiva*), *vedlystė* (: *vedlys*), priesagos *-umas* vediniai *sraigėškumas* (: *sraigėškas*), *teisuoliškumas* (: *teisuoliškas*), iš potencinių pamatinių žodžių⁴ sudaryti vediniai *iškrypėliškas* (: *iškrypėliškas**) ir *raugiškumas* (: *raugiškas**) (apie juos dar žr. § 3): *Bet stipriausiai visišką nekintamybę teigė niekingi* <...> *virusai* PGK 207; <...> *visas normalus žmonių gyvenimas tėra apsimetinėjimas ir pamaivystė* ST 13; *Apie vedlystę Gabis slapčia galvojo beveik visą laiką* PGK 21; *Šitaip jos [sraigės] bando įsigauti į tavo vidų* <...> *ir užkrėsti savuoju sraigėškumu* SZ 19; *Jie taip ir negauna jokio atlygio už savo teisuoliškumą: nei iš dievo, nei iš žmonių* SZ 291; *Tavyje*

³ Įvairių autorių tekstuose rastų į žodynus neįtrauktų darinių tyrimai rodo, kad paprastai daug daugiau darinių yra neįtraukta į DŽ, bet, pvz., Gavelio kūrinuose pavartoti dariniai *apgleizojimas*, *papūtžandis*, *paspipinigavimas* nėra įtraukti į LKŽ, nors ir fiksuoti DŽ. Pavyzdžių su analizuojamais dariniais ieškota ir *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne*.

⁴ Jų pamatinio žodžio nėra nei DŽ, nei LKŽ; straipsnyje tokie žodžiai žymimi žvaigždute.

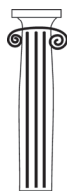
mane suviliojo neatrastos galimybės ir neprilygstamas situacijos iškrypėliškumas SZ 129; *Tačiau tikrasis <...> sloginantis raugiškumas reiškesi jos tikrai stebuklingu gebėjimu...* SZ 252. Žodynų nefiksuotas vedinys *apleistybė* vartojamas kaip LKŽ pateikto vedinio *apleistumas* darybinis sinonimas, jie gali būti sukeisti vietomis ir nuo to pasakymo prasmė iš esmės nesikeičia, plg. *kosminė apleistybė, ūkio apleistumas – kosminis apleistumas, ūkio apleistybė* ir pan.:

Mane pribloškė jo kosminė apleistybė | *Likviduojamas žemės ūkio apleistumas*
ST 279. | LKŽ.

Vietų pavadinimų kategorijai skirtiniais priesagos *-ynas* vediniais *mulkynas, negrynas, raugynė* įvardijama vieta, kurioje gausu to, kas pasakyta pamatiniu žodžiu. Aloyzo Gudavičiaus teigimu (2007, 85), „emocinis vertinimas leksiškai reiškiamas trimis būdais: pačia žodžio šaknimi kaip nominacijos pagrindu, darybiniais afiksais ir perkeltiniu žodžių vartojimu (metaforinėmis reikšmėmis)“. Su įprasta vietų pavadinimų priesaga sudaryti vediniai *mulkynas* (: *mulkis* ‘kvaitylis, žiopylis, neišmanėlis’ DŽ) ir *raugynas* (: *raugė* ‘piktžolė’ LKŽ) neigiamo emocinio vertinimo semą gauna iš pamatinių žodžių, neigiama konotacija išryškėja ir iš daiktavardžio *negrynas* vartojimo aplinkos, konteksto (alaus skardinės, panaudoti – numanoma, kad narkotikams leisti – švirktai): *Anam negryne visur voliojosi sulankstytos alaus skardinės ir panaudoti švirktai* SZ 81; *O štai visos tavo svajonės <...> – visa amerikiečių bei kitokios raugynės galerija* SZ 261. Menkinamosios reikšmės darinio kartojimas sakinyje (*mulkynų mulkynas*) sustiprina neigiamą vertinimą – mulkių sanauka laikoma grupelė mokytojų: *Šešios provincijos mokytojos – tai jau mulkynų mulkynas* SZ 171.

Asmenis, pasižyminčius pamatiniu žodžių įvardijama ypatybe, pavadina priesagos *-istas, -ė* vediniai *dekonstruktyvistas* (: *dekonstruktyvus*), *seksualistė* (: *seksuali*) ir priesagos *-uolis* vedinys *glituolis* (: *glitus*): *Mano pirmasis tėvas buvo dekonstruktyvistas – tik dekonstravo ne kažį kieno parašytus niekingus tekstus...* SZ 31; *ji <...> buvo vienokios ar kitokios atmainos seksualistė* SZ 97. Gavelio kūrinyje iškeliant neigiamą ypatybę *glituoliu* (: *glitus* ‘glebus, tižus; lipus; gleivėtas; slidus; pavandeniavęs’ LKŽ) vadinamas vyras; darinio neigiama konotacija sustiprinama epitetu einančiu žodynų nefiksuotu būdvardžiu *medūzinis* (vyras *glitus* lyg medūza; apie *medūzinis* žr. § 2.2.1): *Pavarytas šalin apsigimęs medūzinis glituolis esti pavojingesnis net už atstumtą moterį* SZ 197.

Veikėjų ir veiksmožadinės ypatybės turėtojų kategorijai skirtini su priesagomis *-ikas, -ė* ir *-ėlis, -ė* sudaryti vediniai *įskundikas, -ė* ir *nusigrėžėlis, -ė*: *tačiau jis žiūrėjo į tą vienintelį, tą nusigrėžėlį* TA 154. Daiktavardis *įskundikas, -ė* laikytinas LKŽ esančio vedinio *įskundėjas, -a* darybinio sinonimu (abiem vediniais įvardijamas asmuo, kuris ką nors įskundžia) – jų kaita vienas kitu iš esmės galima be apribojimų, pvz., *tyrinėti, žeminti įskundikus / įskundėjus*:

Vėliau atidžiai tyrinėjau įskundikus TA 182. | Neteisingas įskundimas žemina patį įskundėją LKŽ.

Priesagos *-ėnas, -ė* vedinys *maskvėnas* (: *Maskva*) laikytinas asmens pavadinimu pagal kilmę: *Juo labiau kokie maskvėnai triukšmaudavo ir siautėdavo, juo giliau įtikėjau, jog tai apgaulė* PGK 122. Kuopiniams pavadinimams artimas priesaga *-ija* turintis apsakymą baigiančio skyrelio pavadinimu einantis darinys *postliudija* (žr. TA 221).

§ 2.1.2. Penki į žodynus neįtraukti dariniai sudaryti su priešdėliais *be-, pra-, už-* ir nelietuviškos kilmės priešdėliu *super-*, turinčiu reikšmę „aukščiausias, didžiausias, geriausias, esantis viršum ko nors, virš visų“ (TŽŽ 712). Priešdėlio *už-* vedinys *užsąmonė* (: *sąmonė*) „žymį vietą, esančią už to daikto, kuris pasakomas pamatiniu daiktavardžiu“ (DLKG 146): *Galėjau suprasti, kad vartalioja užsąmonėje tipologines erdves* ST 64. Priešdėliu *pra-* sustiprinama pamatiniu žodžiu *pradžia* įvardijamas dalykas (manytina, kad vedinys *prapradžia* vartojamas reikšme ‘pradžią pradžia, pati pradžia’): *Mudu per daug vienas apie kitą žinom, nes esam pažįstami nuo pasaulio prapradžių* ST 29. Priešdėliu *super-* sustiprinamas pamatiniais žodžiais *automatas* ir *keistuolis* įvardijamas dalykas: *Petriuką nuskynė galinga superautomato papliūpa* ST 287; *Bet juk jis buvo pasakiškas turčius, superkeistuolis ir jos darbdavys* PGK 121. Neigiamos konotacijos vediniu *bekiaušis* (: *kiaušis*) įvardijamas asmuo, neturintis to dalyko, kas pasakyta pamatiniu žodžiu (apie analogiškus darinius žr. DLKG 148): *Pasiduok, sako, bandite, žarnas paleisiu, bekiušis* TA 205; *Matau, iš akių matau, kad ano galvoj jau viskas įvykę, jau išties esu bekiušis* TA 206.

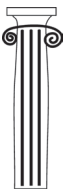
§ 2.1.3. Į žodynus neįtrauktas veiksmažodžių abstraktas *atlėgis*, sudarytas iš veiksmažodžio *atlėgti* su galūne *-is*, laikytinas priesagos *-imas* vedinio *atlėgimas*⁵ darybiniu sinonimu:

Girdėjai viską nė nesuprasdamas, ko čia daugiau: ar baimės, ar keistos pagiežos, ar vargano atlėgio TA 53. | *Pykčio atlėgimas nėra problemos sprendimas* G.

§ 2.1.4. Didžiausią DŽ ir LKŽ nefiksuotų Gavelio kūrinuose rastų darinių dalį (26 žodžiai) sudaro dūriniai, iš jų 23 su daiktavardiniu antruoju dėmeniu. Dvylika darinių sudaryti iš dviejų daiktavardžių. Trijų dūrinių antrasis dėmuo remiasi daiktavardžiu *žmogus*: *driežiažmogis* (: *driežas, žmogus*), *vikšriažmogis* (: *vikšras, žmogus*), *žiurkiažmogis* (: *žiurkė, žmogus*), kiti sudaryti iš įvairias reikšmes turinčių daiktavardžių: *laiklaikis* (: *laikas, laikas*), *niekdaiktis* (: *niekas, daiktas*), *pusminutė* (: *pusė, minutė*), *pusministris* (: *pusė / pusiau*⁶, *ministras*), *puspirštis* (: *pusė, pirš-*

⁵ Vedinys *atlėgimas* fiksuotas DŽ, bet (matyt, apsirikus) neįtrauktas į LKŽ; jo vartosenos pavyzdžių nepateikta nei DŽ, nerasta ir *Dabartinės lietuvių kalbos tekстыne*, bet šio abstrakto vartosenos pavyzdžių rasta internete (*Google* (G), žiūrėta 2012 01 24).

⁶ Sunku tvirtai pasakyti, kuriuo žodžiu – daiktavardžiu ar prieveiksmiu – remiasi pirmasis dūrinio sandas.

tas), *sprogimvietė* (: *sprogimas, vieta*), *šūdvyris* (: *šūdas, vyras*), *musiagarsis* (: *musė, garsas*), *subinveidis* (: *subinė, veidas*). Dūriniai *musiagarsis* ir *subinveidis* Gavelio kūrinuose vartojami ir kaip būdvardžiai (žr. § 2.2.4).

Bene vienintelį dūrinį *laiklaikis* galima laikyti kopuliatyviu: abu sandai remiasi tuo pačiu daiktavardžiu *laikas* ir yra vienodai svarbūs. Dūrinys vartojamas norint sustiprintai pasakyti, kad kas nors truko labai ilgai – *laikų laikus*, plg. panašia reikšme kalboje vartojamą žodžių junginį *metų metus*. Visi kiti iš dviejų daiktavardžių sudaryti dūriniai yra determinatyviniai – jų pirmasis sandas antrąjį apibrėžia nurodymas priklausymą (*musiagarsis*), vietą (*sprogimvietė*) ar būdingą daiktinį požymį (*niekdaiktis*). Trijų dūrinių antrasis daiktavardinis sandas apibrėžia pirmąjį (juo eina priešdėlio reikšmę primenantis sandas *pus-*, žr. DLKG 152): *pusminutė, pusministris, puspirstis*. Aštuoni dūriniai sudaryti be jungiamojo balsio, keturi turi jungiamąjį balsį *a*. Štai platesnė leksinė aplinka, kurioje pavartoti dūriniai, kurių leksinė reikšmė maždaug sutampa su darybine reikšme: *Kris taip ir neištarė nė vieno žodžio per visus pasakiškų jų bučinių laiklaikius* PGK 138; <...> *atsiskiria pavienės muzikinės temos: dūzgimas, zirzimas, zyzimas, taip pat visi kiti musiagarsiai* ST 234; *Nemėgo dirbti atmetinai, netgi fotografuodamas tokius niekdaikčius* TA 112; *Iš pažiūros sveikutėlis dėdė po pusminutės krito negyvas* PGK 53; *Dabar pasimirė, kad ir kažkokio skyriaus vedėjas ar net pusministris buvo* TA 209; *Kai išvydau pirmąjį pakabuką jos puspirstčio didumo klitoryje, vis dar naiviai maniau, jog tai tėra nesveikos mados vaikymasis* ST 109; *Pačioje sprogimvietėje teliko tvyroti degėsių, svilėsių ir laukinių česnakų kvapas* PGK 198.

Determinatyviniais metaforiniais dūriniais laikytini asmenis įvardijantys dūriniai *driežiažmogis, vikšriažmogis, žiurkiažmogis, šūdvyris*. Jais žmogus menkinamai pavadinamas pagal (tariamą?) panašumą į driežą, vikšrą, žiurkę, arba (dūrinio komponentu vartojant vulgarizmą *šūdas*) parodomas niekinimas, nuvertinimas. Determinatyviniu metoniminiu dūriniumi galima laikyti žmogaus pavadinimą *subinveidis*: jo pirmasis dėmuo remiasi vulgarizmu *subinė*, o antruoju dėmeniu nurodoma kūno dalis (*veidas*) (plg. analogiškos darybos dūriniai *akmenširdis, pienburnis* ir pan. LKG I, 440). Vulgarizmai, Evaldos Jakaitienės teigimu (2010, 161–162), taip pat gali būti laikome emotyvais – žodžiais, kurių reikšmei būdinga emocinė konotacija. Ričardas Gavelis nevengia naujų darinių sudaryti iš žodžių, kurie visuomenėje vertinami kaip esantys už padorumo ribos. Štai sakiniai, kuriuose pavartoti ryškų neigiamą semantinį komponentą turintys dūriniai: *Aš taip ir neperpratau, kuo mano pirmasis tėvas maitindavo tuos driežiažmogių ar žiurkiažmogių* ST 289; *Niekas nenori savo valia būti žiurkiažmogiū* ST 147; *kodėl tas balkšvas vikšriažmogis man rodosi nusagstytas brangenybėmis* <...>? ST 130–131; *ką visi tie šūdvyriai gali išmanyti apie mano vienatinę žmoną?* ST 16; *Be to, tas subinveidis labai stengėsi būti valiūkiškai draugiškas* ST 63.

Būdvardžiu ir daiktavardžiu remiasi penki dūriniai. Jie, kaip yra įprasta lietuvių kalboje (žr. DLKG 154–155), pagal sandų tarpusavio santykį yra determinatyviniai (pirmasis sandas apibrėžia antrąjį) – dūrinių būdvardinis sandas iškelia pasakomam

dalykui būdingą ypatybę: *akytkūnis* (: *akytas, kūnas*), *giliažiemis* (: *gili, žiema*), *sausvynis* (: *sausas, vynas*), *raudonžuvė* (: *raudona, žuvis*): *jis virto ne anaipol ne širdimi, o gyvu akytkūniu, vis labiau pritvinkstančiu kraujo* PGK 23–24; *tačiau upė net pačiam giliažiemy ligi galo neužšaldavo* TA 161; *o aš gaudavau liūdnei gurkšnoti sausvynį tarp likusiųjų* TA 314; *Juo brangesne raudonžuve ją vaišino furšetuose, juo smarkesnis ją apimdavo šleikštulys* PGK 69. Žodynų nefiksutas Gavelio kūrinys rastas dūrinys *bendrakarstis* sudarytas iš būdvardžio *bendras* ir daiktavardžio *karstas*. Analogiškos darybos dūrinių, kurių pirmasis dėmuo remiasi būdvardžiu *bendras*, lietuvių kalboje yra nemažai, pvz., *bendraamžininkas, bendraatsakovis, bendraautoris, bendraginklis, bendragyventojas* ir t. t. (žr. LKŽ). Vis dėlto dūrinys *bendrakarstis* yra neįprastas – čia karstu vadinamas daugiaaukštis daugiabutis namas, kuriame gyvena (tekste vartojamas metaforiškas pasakymas *laidojasi gyvi*) žmonės: *žmogiškiausi yra daugiaaukščiai bendrakarsčiai, kuriuose save gyvus laidoja daugybė žmonių susyk* ST 80.

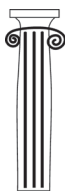
Nelietuviškos kilmės dėmenis turi dūriniai *autolaidotuvės* (: *auto, laidotuvės*)⁷, *autopianinas* (: *auto, pianinas*), *seksomanas* (: *seksas, manas* „antroji sudurtinių žodžių dalis, rodanti asmenį, kuris aistringai ką nors mėgsta arba turi kokį nors liguistą potraukį“ TŽŽ 455): *O galiausiai dar ir sugadinau gražiai teatralizuotas savo antrojo tėvo autolaidotuves* ST 272; *Jaunieji milijonieriai pirko elektroninius autopianinus už septyniasdešimt tūkstančių dolerių* TA 353; *netgi tikras žinovas ir seksomanas čia būtų radęs šio to dar neregėto* PGK 170.

Sunku pasakyti, ar prievoksmiu *pusiau*, ar daiktavardžiu *pusė* remiasi dūrinio *pusdekalogis* pirmasis dėmuo. Jo antrojo dėmens pagrindas yra tarptautinis žodis *dekalogas* („dešimt Dievo įsakymų; judėjų ir krikščionių religinės moralės principai“ TŽŽ 150). Dūrinys *pusdekalogis*, kuriuo įvardijamas netikras dekalogas, atlieka ir teksto siejimo funkciją – jis atstoja ankstesnio sakinio žodžių junginį *Dekalogo protezas* (*protezas* ‘dirbtinė kūno dalis <...>’ DŽ): *Pirminė koncepcija teigtų, jog šiame pasaulyje nėra jokio Dekalogo, o tik jo protezas. Toksai pusdekalogis* ST 177.

Dūrinys *savimarinimas* (: *savęs marinimas*) yra determinatyvinis – jo pirmasis įvardinis sandas apibrėžia antrąjį, daiktavardinį. Darinio darybinė reikšmė iš esmės sutampa su leksine reikšme (plg. *savimarinimo spektaklis* – *savęs marinimo spektaklis*): *Taip pat aš galiu nueiti į savo antrojo tėvo savimarinimo spektaklį* ST 270. Be jungiamojo balsio sudaryto dūrinio *tarpkrūtis* pirmasis dėmuo galėtų remtis prielinksniu *tarp* arba daiktavardžiu *tarpas* (apie analogiškus darinius žr. DLKG 160–161): *Laima kaip tik atvėrė tarpkrūčio griovelį apžiūrai* ST 16.

Trys dūriniai turi antrąjį veiksmažodinį dėmenį. Jų pirmuoju daiktavardiniu ir įvardiniu sandu pasakomas veiksmažodžiu reiškiamo veiksmo objektas. Tai stilistiškai neutralūs veiksmažodžių abstraktus primenantys (žr. DLKG 162; 165) dūriniai

⁷ *auto-* yra „pirmoji sudurtinių žodžių dalis, reiškianti savo, savas; savaiminis, automatinis; savaeigis, automobilinis“ TŽŽ 80). Kalbos normintojų teigimu, nereikėtų vartoti dūrinių, sudarytų iš dėmens *auto-* ir ryškią priesagą turinčio veiksmažodinio daiktavardžio (žr. VLKK interneto svetainę. Prieiga per internetą: < <http://www.vlkk.lt/lit/490> > [žiūrėta 2012 01 27]).

galvasopis (: *galvą sopa*), *savigrauža* (: *save graužti*)⁸: *Ją užklupo kur kas didesnis galvasopis* PGK 118; *Jonui Kaupiniui atėjo rimto galvasopio metas* PGK 193; *tačiau lietuviška savigrauža – be galo paikas užsiėmimas* ST 176. Ryškia neigiamą konotaciją turi iš vulgarizmo ir veiksmoždzio *čiulpti* sudarytas niekinamas asmens pavadinimas *bybiačiulpė*: *Jogaila draskė tas bybiačiulpes iš gryno blogumo* ST 199.

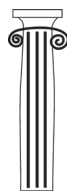
Dešimt žodynų nefiksuotų daiktavardžių dūrinių sudaryti su jungiamuoju balsiu: šeši su jungiamuoju balsiu *ia* (*driežiažmogis, vikšriažmogis, žiurkiažmogis, musia-garsis, giliažiemė, bybiačiulpė*), po du su jungiamaisiais balsiais *a* (*bendrakarstis, galvasopis*) ir *i* (*savimarinimas, savigrauža*).

§ 2.2. Ričardo Gavelio kūriniuose rasti 95 į DŽ ir LKŽ neįtraukti būdvardžiai.

§ 2.2.1. 57 dariniai yra išvesti su kokia nors priesaga. 34 vediniai sudaryti su priesaga *-iškas, -a* iš įvairios semantikos daiktavardžių: asmenų arba apskritai gyvių pavadinimų (a), negyvus (konkrečius arba abstrakčius) dalykus įvardijančių daiktavardžių (b): a) *aleksiškas, -a* (: *Aleksas*), *arhatiškas, -a* (: *arhatas* „budistų šventasis <...>“ VLE I 763), *boschiškas, -a* (: *Boschas*), *bodleriškas, -a* (: *Bodleras*), *celibaniškas, -a* (: *Celibanas*), *fergiziškas, -a* (: *Fergizas*), *giliamintiškas, -a* (: *giliamintis*), *negriškas, -a* (: *negras*), *samurajiškas, -a* (: *samurajai*), *saugumietiškas, -a* (: *saugumietis*), *sokratiškas, -a* (: *Sokratas*), *suaugėliškas, -a* (: *suaugėlis*), *sudanietiškas, -a* (: *sudanietis*), *šlykštūniškas, -a* (: *šlykštūnas*); *hieniškas, -a* (: *hiena*), *musiškas, -a* (: *musė*), *panteriškas, -a* (: *pantera*), *šeškiškas, -a* (: *šeškas*), *vikšriškas, -a* (: *vikšras*); b) *apokaliptiškas, -a* (: *apokliptika*), *ažūriškas, -a* (: *ažūras*), *altoriškas, -a* (: *altorius*), *apeigiškas, -a* (: *apeigos*), *fantasmagoriškas, -a* (: *fantasmagorija*), *kraujomaišiškas, -a* (: *kraujomaiša*), *mimikriškas, -a* (: *mimikrija* „individo supanašėjimas su aplinkos daiktais <...>“ TŽŽ 483), *pirmoviškas, -a* (: *pirmovė*), *proteziškas, -a* (: *protezas*), *RadisonSASiškas, -a* (: *Radison SAS*), *tuštybiškas, -a* (: *tuštybė*), *mėnesieniškas, -a* (: *mėnesiena*), *senegališkas, -a* (: *Senegalas*), *subiniškas, -a* (: *subinė*), *vaginiškas, -a* (: *vagina*).

Vieni į DŽ ir LKŽ neįtraukti būdvardžiai turi tipišką priesagos *-iškas, -a* vedinių darybinę reikšmę „panašus į pamatiniu žodžiu pasakytą daiktą“ (DLKG 207), pvz.: *altoriškas stalas* (stalas kaip altorius), *apeigiškos eitynės* (į apeigas panašios eitynės), *RadisonSASiška kaina* (kaina, panaši kaip viešbutyje *Radison SAS*, t. y. didelė). Vis dėlto didesnė vedinių dalis turi perkeltinę reikšmę, žymi „kaip kieno, ko“ ar „būdingas, įprastas, priskiriamas pamatiniu žodžiu pasakytam daiktui, susijęs su tuo daiktu“ (ten pat, 207), pvz.: *arhatiška laimės samprata* (laimės samprata tokia, kokia būdinga arhatams), *bodleriškos vizijos* (vizijos, kokios buvo būdingos Bodlerui), *negriškas dvokas* (dvokas kaip negrų), taip pat *samurajiškas sprendimas, saugumietiški labirintai, sokratiškos sielos, sudanietiška, senegališka kepuraitė, suaugėliškos kaukolės, šeškiškas smirdalas* etc. Žodžių junginiai su priesagos *-iškas, -a* vediniais galėtų būti pakeisti įvairiomis panašią reikšmę turinčiomis sintaksinė-

⁸ Ši darinį straipsnio autorė yra siūliusi įtraukti į žodynus, žr. Vaskelienė 2006.

mis konstrukcijomis ar sakiniais, bet žodžių junginiai su žodynų nefiksuotais būdvardžiais daro tekstą glaudesni, plg. *aleksiškas glitumas – glitumas kaip* [kūrinyje vaizduojamo veikėjo] *Alekso, fergiziška Lietuva – Lietuva, kokią įsivaizdavo Fergizas, giliamintiški postringavimai – postringavimai, būdingi giliaminčiams, tuštybiškas monologas – monologas, kuriam būdinga tuštybė, mėnesieniškas Gabrieliaus vyriškumas – Gabrieliaus vyriškumas, apšviestas mėnesienos, ir pan.*

Absoliuti žodynų nefiksuotų būdvardžių, sudarytų su priesaga *-iškas, -a*, dalis Gavelio tekstuose eina epitetais. Vieni iš jų padeda apibūdinti, suteikti daugiau informacijos apie denotatą (galima sakyti, kad tokių epitetų reikšmė yra tiesioginė), pvz.: *Ne, jo spalvos – chaki arba mimikriškos žalsvos* TA 142; *Jis buvo įsirangęs giliai į valdiškai saugumietiškus labirintus tarsi glitus balkšvas kirminas* ST 121; *žinau, kad savo šeškiškus smirdalus tu komponuoji pagal subtiliausias koncepcijas* ST 239 (epitetu *šeškiškas* pabrėžiama neigiamos konotacijos daiktavardžiu *smirdalas* įvardijamo dalyko ypatybė); *Jo sudanietiška ar senegališka kepuraitė kaitaliojo spalvas* ST; *net iš tolo galiu suskaičiuoti kiekvienos [kaukolės] išlikusius dantis: suaugėliškos jų turėjo keturiolika ir vienuolika, o vaikiškoji – septynis* ST 237; *Grąžinti būtį į pirmovišką pasaulio medūzos būseną* ST 7. Gavelio kūrinyje rastas vedinys *apokaliptiškas* (Pamenu *apokaliptišką vaizdą* skerdykloje TA 87) vartojamas kaip sisteminio darinio *apokaliptinis* (*Apokaliptinis siaubas* DŽ) darybinis sinonimas: vedinių kaita vienas kitu iš esmės galima be didesnių apribojimų, plg. *apokaliptinis / apokaliptiškas siaubas, vaizdas*. Tiesa, kūrinyje hiperbolizuojama – nors skerdykloje vaizdas išties nėra malonus, vis dėl to vargu ar jį galima lyginti su pasaulio pabaiga.

Kai kurie epitetais (paprastai metaforiniais) einantys žodynų nefiksuoti būdvardžiai dar ir padeda perteikti požiūrį į apibūdinamą dalyką. Labai retai pasakymai turi teigiamą vertinimą, pavyzdžiui, *Rimo apsakymai būdavo trapūs arba ažūriški ir voratinkliai* TA 282. Šiame sakinyje žodynų nefiksuotas būdvardis *ažūriškas* laikytinas priesagos *-inis* vedinio *ažūrinis* ('tinkliškas, permatomas' DŽ) sinonimu, įeina į trinarį palyginimą – lyginamas su voratinkliu.

Daug dažniau iš paties būdvardžio ar jo vartojimo aplinkos ryškėja neigiamas vertinimas. Kartais neigiamą semą darinys gauna iš pamatinio žodžio, pvz., *šlykštūniškas* (: *šlykštūnas* 'šykštuolis, bjaurybė, niekšas' LKŽ), *kraujomaišiškas* (: *kraujomaiša* 'lytiniai santykiai tarp artimų giminių' LKŽ): *Savuoju šlykštūnišku blogumu tikrai pakylu virš daugumos žmonių, tikrai priartėju prie dievų* ST 110; *Aš nežiūrėjau į ją labai sąmoningai, idant nekelčiau sau kraujomaišišku aistrų* ST 126. O kartais tai ryškėja iš konteksto, pvz.: *musiški atsivėrimai ir šuoliai į begalybę link mūsų Absoliuto* ST 234 (jei žmogaus atsivėrimas yra *musiškas*, t. y. kaip musės, vargu ar jis gali nuvesti link Absoliuto); *Tie žmonės viską, ką turėjo, stengėsi žūtbūt iškelti į paviršių: pinigus ir <...> savo kirmėliškus ar panteriškus kūnus* ST 125; *hienu minia* [taip metaforiškai vadinami žmonės – J. V.] *puola tokį su putomis ant lūpų ir veikiausiai net patiria ypatingą hienišką orgazmą* ST 414. Ypač ryškus neigiamas vertinimas jaučiamas tada, kai žmonės apibūdinami epitetais

subiniškas (apie darinius iš to paties vulgarizmo dar žr. § 2.1.4), *vaginiškas*, *saugumietiškas*, *vikšriškas*; pastarųjų būdvardžių vartojimas aukštesniuojau laipsniu ir keletu bendrašaknių žodžių kartojimas sakinyje dar labiau sustiprina kuriamą neigiamą įspūdį: *Jis buvo vikšriškesnis už vikšrų vikšrą Aleksą ir saugumietiškesnis už subinveidžius saugumiečius* ST 152; *Saugumiečiai ramiais subiniškais veidais pareiškė jį tiesiog apklausę ir paleidę* ST 65; *Juntu šitai ne tik iš vaginiškos jo išraiškos* ST 262.

23 į žodynus neįtraukti būdvardžiai sudaryti su priesagomis *-inis*, *-ė*, *-ingas*, *-a*, *-ėlis*, *-ė*, *-uolis*, *-ė*, *-uotas*, *-a*, *-ylas*, *-astiškas*, *-a*. Priesagos *-inis*, *-ė* būdvardžiai remiasi tarptautiniais ir savos kilmės daiktavardžiais: *apokalipsinis*, *-ė* (: *apokalipsė*), *bliuzinis*, *-ė* (: *bliuzas*), *chalininis*, *-ė* (: *chalatas*), *celiulitinis*, *-ė* (: *celiulitas*), *degtininis*, *-ė* (: *degtinė*), *gorgoninis*, *-ė* (: *gorgonės* „graikų mitologijoje – moterys pabaisos, turinčios žvynuotus sparnus, baisias akis, gyvates vietoj plaukų ir iltis“ VLE VI 815), *haliucinogeninis*, *-ė* (: *haliucinogenas*), *hipnotinis*, *-ė* (: *hipnotikai* – migdomieji vaistai, žr. TŽŽ 301), *ekraninis*, *-ė* (: *ekranas*), *ežiukinis* (: *ežiukas*), *karolininis*, *-ė* (: *Karoliniškės?*), *medūzinis*, *-ė* (: *medūza*), *podagrinis*, *-ė* (: *podagra*), *protezinis*, *-ė* (: *protezas*). Visi epitetais einantys priesagos *-inis*, *-ė* vediniai išskiria daiktus ir žymi jų rūšį pagal įvairias darybines reikšmes (žr. DLKG 210–213): „padarytas iš pamatiniu žodžiu pasakyto daikto ar su tuo daiktu, susideda iš jo“, pvz., *degtininė arbata* (*Ji išties laukė manęs, <...> retkarčiais nusriaubdama savo degtininės arbatos* ST 69); „priklausęs pamatiniu žodžiu pasakytam daiktui, susijęs su tuo daiktu (asmeniu, kolektyvu, reiškiniu, sritimis ir pan.)“: *apokalipsinė bjaurastis*, *ekraninis gražuolis*, *hipnotinė įtaiga*, *karolininė paslaptys* (*Į Vilnių jau pradeda rinktis visokia apokalipsinė bjaurastis* ST 238; *ciniško filosofo akys ekraninio gražuolio veide* ST 152; *Gabrieliaus hipnotinė įtaiga nustelbdavo ir teisėtumą* PGK 163; *Tai buvo viena didžiųjų kosminių karolininių paslapčių* ST 73); „panašus į pamatiniu žodžiu reiškiamą daiktą, turįs jo pavidalą, formą, išvaizdą, primenančią pamatinio žodžio reiškiamą daiktą“: *celiulitinis storulis*, *ežiukinis Alius* (kirptas ežiuku), *chalininiai hieroglifai*, *gorgoninė medūza*, *medūzinis glituolis* (apie daiktavardį *glituolis*, *-ė* žr. § 1.1): *Grėžėsi neįmanomai lėtai – tarsi tas celiulitinis storulis iš atgijusio paveikslo* ST 23; *Ežiukinis Alius vėl gavo aukštą postą* PGK 166; *mane klastingai užklupo ir pirmieji chalininiai hieroglifai* ST 133; *Tai ne varlė, o metafizinė hidra. Tai gorgoninė medūza* ST 77); priesagos *-inis*, *-ė* vedinys *podagrinis*, einantis daiktavardžio *nykštys* epitetu, turi darybinę reikšmę „<...> atsiradęs tuo būdu, kuris pasakytas pamatiniu žodžiu“: *Jis <...> padėdavo <...> dešinę pėdą su ištinusiu mirštamai skaudamu podagriniu nykščiu* ST 213.

Daiktavardinis priesagos *-inga* vedinys *papinga*, išvestas iš vulgarizmo *papas*, reiškia pamatiniu žodžiu įvardytos ypatybės gausumą, didumą. Šis neigiamos konotacijos būdvardis eina asmens pavadinimo referentė epitetu: *Visas kosminis blogis lindo iš tos prakeiktos jo korporacijos, kurioje net papingų referenčių nebuvo įmanoma užverbuoti* PGK 219. Vedinys *apetitingas*, žymintis sąsają su pamatiniu žodžiu einančiu daiktavardžiu *apetitas*, vartojamas kaip sisteminio darinio *apetitiškas* (‘ke-

liantis apetitą' DŽ) sinonimas, plg. *apetitiškas valgis, saliamis – apetingas valgis, saliamis*:

Apetitiškas valgis DŽ.

*greta prapjauto kumpio glaudėsi bent dvi apetingos saliami*⁹ ST 60.

Iš daiktavardžio *smokingas* su priesaga *-uotas* išvestas vedinys *smokinguotas* eina neigiamą konotaciją turinčio daiktavardžio *tuščiagalvis* epitetu: *Sukruto ir smokinguoti tuščiagalviai* PGK 105–106.

Lietuvių kalbos gramatikoje (I 566) rašoma, kad tėra du žinomesni priesagos *-ylas* vediniai: *akylas* ir *ausylas*. Jie rodo su pamatiniu žodžiu susijusių ypatybių gerumą. Gavelio kūrinyje rastas žodynų nefiksuotas vedinys *nosylas* (: *nosis*), norint atkreipti adresato dėmesį tekste pavartotas du kartus aukščiausiuoju laipsniu, papildo šių vedinių gretą: *Tai buvo stiprus, bet gan malonus aromatas, kuris nieko nepriminė net nosyliusiam, – aš sugalvojau šitą žodį, – net nosyliusiam kaimynui* TA 347.

Metaforiniais epitetais eina abstraktus *dvasia*, *egzistencija*, *padilbos* apibūdinantys vediniai *protezinis*, *-ė* ir *proteziškas*, *-a*. Šiuos būdvardžius galima laikyti darybiniais sinonimais – sukeitus vedinius vietomis pasakymo prasmė iš esmės nepasikeičia, plg. *protezinė dvasia*, *proteziškos padilbos – proteziška dvasia*, *protezinės padilbos*. Gavelio kūriniuose *protezinėmis hienomis* vaizdingai vadinami *dirigentai*, o protezas yra personifikuotas – jis žvelgia:

Tatai slogina net ir protezinę dvasią ST 212.

<...> *protezinė egzistencija* SZ 211.

Visi dirigentai irgi yra gelsvos protezinės hienos ST 250.

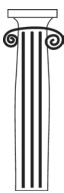
Ir tik gelsvas protezas žvelgė į visus juos iš šlykščių proteziškų padilbų ST 208.

Ričardo Gavelio kūriniuose rastų su priesaga *-ėlis*, *-ė* sudarytų vedinių *apspangėlis*, *padrikėlis* ir priesagos *-uolis*, *-ė* vedinio *jautruolis*, *-ė* aplinka rodo, kad jie vartojami ne kaip daiktavardžiai, o kaip būdvardžiai¹⁰ (priesagos *-ėlis* vediniai laikytini dalyvių sinonimais, plg.: *apspangėlė motina – apspangusi motina*, *padrikėlis pasaulis – padrikęs pasaulis*): *ta lova buvo išdavikė, sudariusi slaptą sąmokslą su mano apspangėle motina* ST 41; *įžūliai bandantys per daug išsiaiškinti žmonės itin skaudžiai nuo padrikėlio pasaulio nukentėdavo* PGK 54; *mano jautruolės šnervės užuodžia jo kvapą šimto metrų atstu* ST 27.

§ 2.2.2. Gavelio kūriniuose rasti du DŽ ir LKŽ nefiksuoti priešdėlio *be-* vediniai: būdvardžiai *bežanris*, *-ė* (: *žanras*) ir *bebangis*, *-ė* (: *banga*) žymi pamatiniu

⁹ Gavelio tekste daiktavardis *saliami* vartojamas kaip nekaitomas moteriškosios giminės žodis; vyriškosios giminės kaitoma forma *saliamis* yra norminė (žr. TŽŽ 657).

¹⁰ Lietuvių kalboje su priesaga *-ėlis*, *-ė* dažniausiai sudaromi veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai (žr. LKG I, 318–319). Iš aptariamų būdvardiškai vartojamų vedinių į LKŽ įtrauktas vedinys *padrikėlis*, *-ė* turi tik daiktavardžio pažymą.

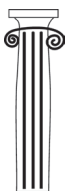
žodžiu pasakyto daikto nebuvimą (LKG I, 431). Juos galima laikyti tiesioginės reikšmės epitetais (*bežanris kūrinys, bebangės grindys*): *Tie, kurie nekenčia telegrafo arba mistifikacijų, turėtų šio bežanrio kūrinio neskaityti* TA 213; *Gal ir buvo galima kur nors nuplauti žalsvomis bebangėmis virtuvės grindimis* TA 340.

§ 2.2.3. Su galūne *-us, -i* sudaryti į žodynus neįtraukti vediniai *bausus, -i* (: *baus-tis*) ir *ūgus, -i* (: *augti*, įvykusi šaknies balsių *au* : *ū* kaita, žr. Akelaitienė 1996, 34; Urbutis 2009, 267) „rodo iš veiksmo rezultato kylančią ypatybę, panašiai kaip būtojo kartinio laiko dalyviai“ (LKG I, 551). Abu vediniai eina epitetais; nors aukštesniojo laipsnio būdvardžio pažymimasis žodis yra praleistas, bet numanomas iš konteksto – *ūgesni* [vyrai], *bausus žvilgsnis: Teatro sargas nudėbė jį bausiu bespalvių akių žvilgsniu* TA 113; *Argi sribai ūgesnių susirinks?* TA 205.

§ 2.2.4. Į žodynus neįtraukta 30 Ričardo Gavelio romanuose rastų būdvardžių dūrinių, iš jų 27 su antruoju daiktavardinio dėmeniu. Iš dviejų daiktavardžių sudaryti dūriniai *auksaburnis, -ė* (: *auksas, burna*), *buliasprandis, -ė* (: *bulius, sprandas*), *gintarakarolis, -ė* (: *gintaras, karoliai*), *griausmabalsis* (: *griausmas, balsas*), *musiagarsis, -ė* (: *musė, garsas*), *sidabrasiūlis, -ė* (: *sidabras, siūlas*), *skiedrastogis, -ė* (: *skiedra, stogas*), *subinveidis, -ė* (: *subinė, veidas*) Gavelio kūriniuose eina epitetais. Vienais būdvardžiais parodoma medžiaga, iš kurios padarytas žymimas daiktas (tokius epitetus galima laikyti tiesioginės reikšmės žodžiais), pvz.: *gintarakarolė motina, sidabrasiūliai siuviniai, skiedrastogis namas: Mano gintarakarolė sūpuoklinė motina yra dievo rašmuo* ST 231; *Ant jos juodos suknelės mačiau sidabro dulkių bei sidabrasiūlių siuvinų* ST 14; *Kriaušės augo atokiau, anapus senojo skiedrastogio namo* ST 207. Kitais žodžių nefiksuotais dūriniais nurodomas žymimo daikto ar jo dalies panašumas į ką nors, pvz.: tokie būdvardžiai eina metoniminiais (*auksaburnė patetika*) arba metaforiniais (*buliasprandis kaimynas / patinas* [vyras], *griausmabalsis dėdė, musiagarsė instaliacija, subinveidis agentas / saugumietis*) epitetais: *Visa ta auksaburnė patetika tebuvo baltos kumelės kliedesys* ST 145; *Griausmabalsis triukšmadarys dėdė manė, jog tai niekniekis* ST 209; *buliasprandis kaimynas* PGK 181; *jeigu ją pradeda gosliai traukti buliasprandžiai patinai – vadinasi, jau prasidėjo paskutinis veiksmas* PGK 167; *Jis yra kur kas gilesnis ir metafizikai svaresnis negu garsioji Tarasovo musiagarsė instaliacija* ST 233; *po mūsų namus ėmė raustis subinveidžiai saugumo agentai* ST 62; *subinveidis saugumietis* ST 65, 180; 238, 253¹¹.

Pirmą būdvardinį ir antrą daiktavardinį dėmenis turi šie dūriniai: *abstrakčiagalvis, -ė* (: *abstrakti, galva*), *aukštalubis, -ė* (: *aukštos, lubos*), *dailiakrūtė* (: *daili, krūtis*), *giliaakis, -ė* (: *gili, akis*), *įžūliaakis, -ė* (: *įžūli, akis*), *juodakaukis, -ė* (: *juoda, kaukė*), *piktaakis, -ė* (: *pikta, akis*), *plonašnervis, -ė* (: *plona, šnervė*), *rausvasienis, -ė* (: *rausva, siena*), *siauravyzdis, -ė* (: *siauras, vyzdis*), *skirtingakrūtis, -ė* (: *skirtingos, krūtys*), *skirtingapapė* (: *skirtingi, papai*), *švelniaodis, -ė* (: *švelni, oda*), *tuščiaakis, -ė* (: *tuščia, akis*). Dalyviu ir daiktavardžiu remiasi dūriniai *išpūstašonis, -ė* (: *iš-*

¹¹ Apie analogiškos darybos daiktavardžius *musiagarsis* ir *subinveidis* žr. § 2.1.4. Veikiausiai paties Gavelio sudarytas vulgarizmu besiremiantis dūrinys *subinveidis* kūrinyje pavartotas keletą kartų kalbant išskirtinai apie saugumo agentus.

pūstas, šonas), *prasegtaklynis* (: *prasegtas, klynas*), iš prieveiksmio ir daiktavardžio sudarytas būdvardis *daugiaesmis, -ė* (: *daug, esmė*), iš skaitvardžių ir daiktavardžių sudaryti dūriniai *penkiamatis* (: *penki, matai*), *septyniasparnis, -ė* (: *septyni, sparnai*).

Šie įvairių kalbos dalių pirmąjį sandą turintys dūriniai rodo išsiskiriančią žymimojo (gyvo arba negyvo) daikto dalį ar skaičių. Iš esmės visus epitetais einančius dūrinius galima laikyti tiesioginės reikšmės žodžiais: *abstrakčiagalvis topologas; dailiagrūtės merginos; skirtingagrūtė, skirtingapapė buhalterė Eleonora; giliaakis Karlissimo; įžūliaakis paliegėlis, vyras; tuščiaakis apsauginis; juodakaukis vėmikas; piktaakis žmogus, dailininkas; plonašnervė baltaplaukė; prasegtaklynis snarglis; aukštalubis koridorius; išpūstašonis vyno butelis; rausvasienė ola; siauravyzdis žvilgsnis; švelniaodžiai persikai; penkiamačiai mazgai; septyniasparniai angelai; daugiaesmė pasaulio prasmė.*

Trys dūriniai turi antrąjį veiksmožodinį dėmenį, jie yra atsiradę iš veiksmožodinių junginių. Dūrinio *minčiasiuurbis, -ė* (: *mintis siurbti*) pirmuoju daiktavardiniu sandu reiškiamas objektas. Sakinyje būdvardis eina metoniminiu epitetu – realybėje dėlės siurbia kraują, o ne mintis: *Aš su savimi atviras iki galo, ligi pat savo žmoniškios esmės dugno, kuriame knibžda juosvos kirmėlės, minčiasiuurbės dėlės* ST 25. Dūrinio *penkialypis, -ė* (: *penki, lipti*) pirmuoju sandu einantis kiekinis skaitvardis nurodo, „iš kiek dalių sudėtas, sujungtas žymimasis daiktas“ (DLKG 235): *vos po poros metų penkialypis cinizmas man atrodo banalus* ST 138. Nedariam dūrinių su pirmuoju įvardiniu dėmeniu tipui priklauso žodynų nefiksuotas būdvardis *savagarbis, -ė*. Jo antrasis sandas rodo veiksmą (*gerbti, garbinti*), o pirmasis – objektą (*save*): *Niekad nemaniau, kad mes <...> esame tokie savagarbiai* TA 277.

Absoluti žodynų nefiksuotų būdvardžių dūrinių dauguma (25 dariniai, t. y. 96,2 proc. visų dūrinių) yra sudaryti su jungiamaisiais balsiais: *a (auksaburnis, griausmabalsis, gintarakarolis, sidabrasiūlis, skiedrastogis, aukštalubis, juodakaukis, plonašnervis, siauravyzdis, skirtingagrūtė, skirtingapapė, išpūstašonis, prasegtaklynis, minčiasiuurbis, penkialypis)* ir *ia (buliasprandis, musiagarsis, abstrakčiagalvis, dailiagrūtė, giliaakis, įžūliaakis, švelniaodis, tuščiaakis, daugiaesmis, penkiamatis)*.

§ 2.2.5. Keturi Gavelio kūriniuose rastus į žodynus neįtrauktus būdvardžius galima laikyti mišriosios darybos dariniais (žr. Urbutis 2009, 107; 341; Keinys 1999, 82–83; Jakaitienė 2010, 254). Būdvardis *bambakarinis, -ė* yra kompozicijos-sufiksacijos rezultatas: darinys remiasi pamatiniais žodžiais *bamba, karoti, karo* ir turi priesagą *-inis, -ė*. Prefiksacijos-sufiksacijos darybos būdo dariniais laikytini būdvardžiai *antsieninis* (: *siena*), *užveidrodinis* (: *veidrodis*) – jų nutrūkstamas formantas sudarytas iš priešdėlių *ant-, už-* ir priesagos *-inis, -ė*. Būdvardžio *praatominis* (: *atomas*) darybą galima aiškinti dvejopai: kad jis sudarytas iš daiktavardžio *atomas* su priešdėliu *pra-* ir priesaga *-inis* arba kad yra išvestas su priešdėliu *pra-* iš būdvardžio *atominis*. Paprastai priešdėlio *pra-* vediniai daromi iš daiktavardžių, pvz., *pradienis* (žr. LKG I, 590), taigi ir šiuo atveju veikiausiai reikėtų įžiūrėti mišrųjį darybos būdą. Visi būdvardžiai yra gyvus ir negyvus dalykus įvardijančių daiktavardžių epitetai, kurie žymimųjų žodžių „turinį moduliuoja, suteikia jam naujų prasminių atspalvių, bet naujos

reikšmės jam nesukuria“ (Ramonaitė 2010, 58): *galbūt aš ja susiviliojau kaip tik dėl bambos ir tu bambakarinių žiedukų* ST 107. *Taigi tie <...> antsieniniai išsigimėliai pamaži pajudėjo* ST 20; *užveidrodinė karalystė* ST 42, 91; *Užveidrodinė ir žmogiškoji karalijos darniai sugyveno* ST 91; 92; 124; *užveidrodiniai žmogučiai, pasaulis* ST 113, 164; *Grąžinti būtų į <...> praatominį Kosmoso priešaušrį* ST 7.

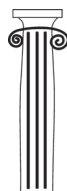
§ 2.3. Ričardo Gavelio kūriniuose rasta 16 į žodynus neįtrauktų veiksmažodžių darinių.

§ 2.3.1. Keturi vardažodiniai veiksmažodžiai sudaryti su priesagomis *-uoti* ir *-inti(s)*: *orgazmuoti* (: *orgazmas*), *haliucinuoti* (: *haliucinacija*), *kūpsuoti* (: *kupsas* ‘žr. kupstas 1’ LKŽ), *kazačiokintis* (: *kazačiokas* „ukr. liaudies šokis; šokamas ir rusų, ir baltarusių“ TŽŽ 365). Pastarasis vedinys turi darybinę reikšmę „atlikti funkcijas to, dirbti tuo, elgtis taip, kas pasakyta pamatiniu žodžiu“, t. y. „elgtis lyg šokant kazačioką“, pgl. *vėplinti* „eiti kaip vėplai“ ir pan. (DLKG 392–393). Žodynų nefiksuotais veiksmažodžiais daug vaizdingiau, ekspresyviau ir ekonomiškiau įvardijamas veiksmas arba (veikiamaisiais esamojo laiko dalyviais) apibūdinamas asmuo ar negyvas daiktas: *Jis orgazmuodavo nuo sėdėjimo prezidiumuose* PGK 140; *Mureika kaip tik kazačiokinosi* ST 214; *kartoja paskui haliucinuojantį Frydrichą* TA 279–280; *bet aukštai – vien kūpsuojantys debesys* TA 63¹².

§ 2.3.2. Vienuolika kūriniuose rastų į žodynus neįtrauktų darinių yra sudaryti su priešdėliais *į-* (*įsigoslauti, įsklęsti*), *su-* (*sukeistėti, susvinguoti, suvirpuliuoti*), *nu-* (*nucaksėti, nukazačiokinti*), *pa-* (*paškicuoti*), *per-* (*perzirzenti*), dalelytinės kilmės priešdėliais *be-*, *nebe-* (*bemirti, nebekvampoti*). Priešdėlių vediniai turi įvairių reikšmių, pvz., krypties reikšmę: *tarpais į vidų padvelkdavo vėjelis arba įsklęsdavo deginantis sūkurys* TA 142; *Motina paskelbdavo eilinę savo nesąmonę ir nucaksėdavo laiptais aukštyn* ST 40; mažybinę reikšmę: *Keletą tokių iškart paškicavo eskizų lape* PGK 165; intensyvumo reikšmę: *Sibilė įsigoslaudavo jau nusirengdama* TA 80; *zyzimai perzirzens vieni kitus, užgims pagrindiniai ir šalutiniai motyvai* ST 234; *Buvo galima jį taip nukazačiokinti, kad jis persitempęs nusprogtų* ST 226; veiksmo pradžios reikšmę: *Jis subūgnavo susvingavo kaip pašėlęs* ST 28; *Drumstas Koralių oras suvirpuliavo ir sutirštėjo* ST 236; rezultatinę reikšmę: *Visas pasaulis klasingai sukeistėjo* PGK 129. Dalelytinės kilmės priešdėlio *be-* vedinys *bemirti* (tekste vartojamas personifikuotos vasaros epitetu einantis veikiamasis esamojo laiko dalyvis) rodo pamatinio veiksmažodžio reiškiamo veiksmo tęsimąsi: *Kai Eglė vieną bemirštančios vasaros dieną peržengė Fergizo vilos slenkstį...* PGK 155; „o *nebe-* papildomai dar rodo, kad anksčiau vykęs veiksmas yra nutrauktas, nebeatliekamas“ (žr. Keinys 1999, 88): *Ant palangių nebekvampsojo pailgaveidės senės* PGK 130.

Gavelio kūrinyje rastą į žodynus neįtrauktą kartotinę veiksmą reiškiantį veiksmažodį *aplodinėti* galima laikyti dariniu su nenusistovėjusia darybos pakopų sistema (Urbutis 2010, 110–111). Tai yra šiuo atveju galimas dvejetainis interpretavimas: *aplodinėti* : *lodinėti* (priešdėlio *ap-* vedinys) ir *aplo-dinėti* : *aploti* (priesagos *-dinėti*

¹² Manytina, kad veiksmažodis *kūpsoti* nėra netiksli žodynų fiksuoto veiksmažodžio *kūpsoti*, *kūpsos*, *kūpsos* vartoseną, nes tokiu atveju kūrinyje būtų pavartota dalyvio forma *kūpsantys debesys*.

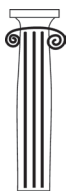

vedinys): *Trečiam aplo dinėti prašalaičius akivaizdžiai nepriklausė* PGK 206.

§ 2.4. Gavelio kūrinuose rasta dešimt DŽ ir LKŽ nefiksuotųrieveiksmių. Visi jie turi būdo reikšmę ir yra sudaryti su pačia dariausia priesaga *-ai*. Šierieveiksmai detaliau apibūdina veiksmažodžiais įvardytą veiksma, yra savotiški epitetai (žr. Ramonaitė 2010, 58, 63): *muzika įkvepia antžmogiškai, kvėpavo trūkiai, sinkopuotai aranžuotas, nuteikė makabriškai*, arba vartojami kaip lyginamųjų posakių sinonimai (žr. Župerka 1997, 59): *judėjo lėtai ir debiliškai* (plg. *judėjo kaip debilas*), *diogeniškai susikaupti* (plg. *susikaupti kaip / lyg Diogenui*), *iškrypėliškai mėgautis* (plg. *mėgautis lyg iškrypėliui*), *mazochistiškai pasikabino* (plg. *pasikabino lyg / tarsi koks mazochistas*), *šagališkai skrajojo* (plg. *skrajojo lyg Šagalas*), *vaidina šizofreniškai* (plg. *vaidina lyg šizofrenikas*).

§ 3. Ričardo Gavelio kūrinuose rastų daiktavardžių, būdvardžių, veiksmažodžių irrieveiksmių darinių, neįtrauktų į DŽ ir LKŽ, darybos ypatumų analizė atskleidė, kad dalis šių žodžių gali būti laikomi potenciniais dariniais: jie yra sudaryti su lietuvių kalboje žinomais darybos formantais, turi tipiškas darybines reikšmes ir pan. Daugumas darinių yra sudaryti iš įprastų (paprastai žodynuose pateiktų pamatinių žodžių) arba tikrinių žodžių – asmenų arba objektų pavadinimų, pvz.: *aleksiškas: Aleksas, boschiškas: Boschas, fergiziškas: Fergizas, radisonSAsiškas: Radison SAS, senegališkas: Senegalas*. Vis dėlto vienuolika darinių remiasi žodynų nefiksuotais pamatiniais žodžiais. Kai potenciniai pamatiniai žodžiai yra aiškūs dariniai (t. y. sudaryti su tipiškomis darybos priemonėmis iš žinomų lietuvių kalbos žodžių), darybos grandines rekonstruoti nesunku, pvz.: *iškrypėliškumas* : iškrypėliškas* : iškrypėlis, raugiškumas* : raugiškas* : raugė, nukazačiokinti* : kazačiokinti(s)* : kazačiokas, sukeistėti* : keistėti* : keistas, diogeniškai* : diogeniškas* : Diogenas, mazochistiškai* : mazochistiškas* : mazochistas*, šagališkai* : šagališkas* : Šagalas, šizofreniškai* : šizofreniškas* : šizofrenija*. Kitų darybos pakopų rekonstravimas yra sudėtingesnis, šiuo atveju galima kalbėti apie analogiją, net žaidimą kalbos priemonėmis ir pan., pavyzdžiui, *postliudija* : postliudas** (plg. *preliudija : preliudas*). Esama ir daugiau neįprastai sudarytų darinių, pvz.: būdvardis *karolininis, -ė*, romane vartojamas reikšme „esantis Karoliniškėse / priklausantis Karoliniškėms“, turėtų remtis vietovardžiu *Karoliniškės*, bet pamatinio žodžio priesaga *-išk-* į darinį nepereina; būdvardis *orgijastiškas, -a* (: *orgija*) veikiausiai sudarytas su žodžių darybos veikaluose neminama priesaga (ar priesagomis?) *-astiškas, -a*; veiksmažodis *kazačiokintis* (: *kazačiokas*) kūrinyje vartojamas reikšme „šokti kazačioką“, bet analogiškų darinių, pvz., **valsintis* (: *valsas*), **polkintis* (: *polka*) ir pan., lietuvių kalboje nevartojame.

§ 4. Žodynų nefiksuotų darinių vartojimo dažnumas. Ričardo Gavelio kūrinuose rastų į DŽ ir LKŽ neįtrauktų darinių buvo ieškota *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne*. Jame nerasta 80 straipsnyje išanalizuotų darinių, o 95 rasti dariniai vartojami įvairaus stiliaus tekstuose. Šaltinių analizė atskleidė, kad septyniolikos tekstyne pateiktų darinių vartosenos pavyzdžiai yra būtent iš analizuojamų Gavelio kūrinų. Kai kurie DŽ ir LKŽ nefiksuoti dariniai tekstyne pateiktuose tekstuose gana dažni, pvz.: *sokratiškas, -a* (233 vartosenos pavyzdžiai), *makabriškas, -a* (212), *maskvėnas* (197), *savigraūža* (159), *fantasmagoriškas, -a* (136), *hipnotinis, -ė* (55), *protezinis, -*

ė (51), *bodleriškas*, -a (43), *ažūriškas*, -a (27), *apokalipsinis*, -ė (42), *apokaliptiškas*, -a (24), *irzulys* (23), *bemirti* (20), *auksaburnis*, -ė (18), *piktaakis*, -ė (17), *sukeistėti* (17), *makabriškai* (17), *haliucinuoti* (16), *debiliškai* (12), *iškrypėliškai* (12), *mazochistiškai* (11), *boschiškas*, -a (10), *šizofreniškai* (10) ir kt. Manytina, kad kai kurie žodžių darybos reikalavimus atitinkantys įvairių autorių tekstuose vartojami dariniai ilgainiui galėtų dar labiau išplisti ir tapti aktyviosios leksikos dalimi.

§ 5. Apibendrinimas. Ričardo Gavelio kūriniuose rastų 175 į DŽ ir LKŽ neįtrauktų darinių analizė parodė, kad kai kurie iš jų laikytini potencialiais dariniais (veiksmažodžių, vardažodžių abstraktai, dalis priesagos -iškas, -a būdvardžių, determinatyvinių dūrinių ir pan.). Kai kuriuos darinius (dėl neįprastų pamatinių žodžių, neįprastų darybos afiksų, o dar dažniau dėl aktualizuotos vartosenos) galima laikyti okaziniais. Manytina, kad kai kurie Gavelio kūriniuose rasti ir *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne* nesantys dariniai yra sukurti paties rašytojo.

Tyrimas atskleidė, kad kai kurie į žodynus neįtraukti dariniai vartojami kaip lietuvių kalboje įprastų žodžių darybiniai sinonimai. Beveik visų darinių reikšmės galima nuspėti iš konteksto. Gavelio kūriniuose rasti žodynų nefiksuoti dariniai labai retai vartojami aplinkoje, kur ryškėja teigiamas vertinimas (pvz., *apsakymai ažūriški it voratinkliai*). Tik sąlygiškai (nes jau pačių individualių darinių, o ne lietuvių kalbos įprastų leksikos vienetų vartojimas yra stilistiškai nuspalvintas) galima sakyti, kad dalis darinių daiktus, ypatybes, veiksmus įvardija neutraliai – dažniausiai tai tiesiogine reikšme vartojami žodžiai, pvz.: *chalatiniai hieroglifai*, *gintarakarolė motina*, *skiedrastogis namas* ir kt. Labai daug žodynų nefiksuotų darinių turi ryškią neigiamą konotaciją: vieni dariniai neigiamo vertinimo semą yra gavę iš pamatinių žodžių (vulgarizmų ir pan.), kitais atvejais tai ryškėja iš konteksto. Dalis darinių turi itin didelį stilistinį krūvį – ekspresyvūs dariniai eina metaforiniais, metoniminiais epitetais, yra palyginimų, perifrazių dalis (*vyras – medūzinis glituolis*, *dirigentas – protezinė hiena* ir pan.).

Almanto Samalavičiaus teigimu (2007, 268), „autorių, aprašančių kolonijinę ir postkolonijinę visuomenę, romanų santykis su skaitytoju buvo ir tebėra komplikuo-
tas“. Kai kurie straipsnyje analizuojami individualūs dariniai (pvz., sudaryti iš vulgari-
zmu) gali piktinti dalį skaitytojų. Vis dėlto reikia pasakyti, kad net ir tokie dariniai, Ričardo Gavelio kūriniuose vartojami tikslingai, motyvuotai, tekstą daro vaizdinges-
nį ir ekonomiškesnį.

Šaltiniai

- DŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Šeštas (trečias elektroninis) leidimas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006.
G – interneto vartosenos pavyzdžiai. Prieiga per internetą: <<http://www.google.lt/>>.
LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas* (elektroninio varianto I leidimas). Prieiga per internetą: <<http://www.lkz.lt/>>.
PGK – Gavelis R. *Prarastų godų kvartetas*. Vilnius: Tyto alba, 1997.
ST – Gavelis R. *Sun-tzu Vilniaus mieste*. Vilnius: Tyto alba, 2002.

- TA – Gavelis R. *Tylos angelas*. Vilnius: Tyto alba, 2006.
- Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas. Prieiga per internetą: <<http://donelaitis.vdu.lt/tekstynas>>.
- TŽŽ – *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma littera, 2003.
- VLE I – *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. I. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.
- VLE VI – *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. VI. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004.
- Vlkk – Valstybinės lietuvių kalbos komisijos interneto svetainė. Prieiga per internetą: <<http://vlkk.lt>>.

Literatūra

- Akelaitienė G. *Morfonologinės balsių kaitos žodžių daryboje*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 1996.
- DLKG – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Redaktorius Vytautas Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
- Girčienė J. *Naujųjų skolinių atitikmenys: struktūra ir vartoseną*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005.
- Girčienė J. Verstinės literatūros naujažodžiai. *Kalbos kultūra* 79, 2006, 74–90.
- Gudavičius A. *Gretinamoji semantika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007.
- Jakaitienė E. *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
- Keinys S. *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 1999.
- LKG I – *Lietuvių kalbos gramatika* I. Vyr. redaktorius Kazys Ulvydas. Vilnius: Mintis, 1965.
- Mikelionienė J. Analogija lietuvių kalbos žodžių daryboje. Potenciniai ir okaziniai dariniai. *Acta Linguistica Lithuanica* 46, 2002, 73–80.
- Pikčilingis J. *Lietuvių kalbos stilistika* II. Vilnius: Mokslas, 1975.
- Ramonaitė V. *Rinkiniai raštai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2010.
- Rozenbergs J. *The Stylistics of Latvian*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2004.
- Samalavičius A. Ričardo Gavelio proza ir dekolonizacija: kūno atradimas. *Bliuzas Ričardui Gaveliui*. Vilnius: Tyto alba, 2007, 250–268.
- Urbutis V. *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009.
- Vaskelienė J. *Darybiniai sinonimai*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2000.
- Vaskelienė J. Sigito Gedos individualūs dariniai („Sokratas kalbasi su vėju“). *Žmogus ir žodis* 1 (5), 2003, 30–48.
- Vaskelienė J. Dėl kai kurių darinių pateikimo *Bendrinės kalbos žodyne. Aiškinamųjų bendrinės kalbos žodynų aktualijos*. Leksikografija ir leksikologija 1. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006, 55–71.
- Vaskelienė J. Jurgos Ivanauskaitės naujadarai ir jų vaidmuo tekste (*Miegančių drugelių tvirtovė*). *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, t. 3, 2007, 169–179.
- Vaskelienė J. *Lietuvių kalbos žodyne* nefiksuoti dariniai ir jų funkcionavimas Antano Kalanavičiaus poezijoje. *Filologija* 15, 2010, 151–166.
- Župerka K. *Stilistika*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 1997.

Jolanta Vaskelienė

ŽODYNŲ NEFIKSUOTŲ DARINIŲ FUNKCIONAVIMAS RIČARDO GAVELIO KŪRINIUOSE

Santrauka

Pagrindiniai žodžiai: *darinys, žodynų nefiksuotas darinys, vedinys, dūrinys, darybiniai sinonimai, stiliaus figūra, konotacija.*

Lietuvių kalboje nuolat atsiranda naujadarų – darinių, kurie neįtraukti į žodynus. Šiame straipsnyje analizuojami Ričardo Gavelio dviejuose romanuose ir apsakymų rinktinėje rasti į *Dabartinės lietuvių kalbos žodyną* ir *Lietuvių kalbos žodyną* neįtraukti dariniai. Darbe taikyti darybinės analizės, interpretacinis, skaičiavimo ir substitucijos metodai. Darinių vartoseną tirta naudojantis *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* medžiaga.

Ričardo Gavelio kūrinuose rastų 175 į žodynus neįtrauktų darinių analizė parodė, kad dėl tipiškos darybos dalis darinių laikytini potenciniais, kai kurie dariniai (dėl neįprastų pamatinių žodžių, neįprastų darybos afiksų, o dar dažniau dėl aktualizuotos vartosenos) – okaziniai. Manytina, kad dalis Gavelio kūrinuose rastų ir *Dabartinės lietuvių kalbos tekстыne* neaptiktų darinių yra sukurti paties rašytojo. Tyrimas atskleidė, kad kai kurie į žodynus neįtraukti dariniai vartojami kaip lietuvių kalboje įprastų žodžių darybiniai sinonimai. Darinių reikšmės galima nuspėti iš konteksto. Žodynų nefiksuoti dariniai Gavelio kūrinuose labai retai vartojami aplinkoje, kur ryškėja teigiamas vertinimas. Dalis naujadarų daiktus, ypatybės, veiksmus įvardija neutraliai – dažniausiai tai tiesiogine reikšme vartojami žodžiai. Labai daug žodynų nefiksuotų darinių turi ryškią neigiamą konotaciją: vieni dariniai neigiamo vertinimo semą yra gavę iš pamatinių žodžių, kitais atvejais tai ryškėja iš konteksto. Neretai naujadarai dar įeina į įvairias stiliaus figūras: yra metaforiniai, metoniminiai epitetai, palyginimų, perifrazių dalis ir pan. Kai kurie straipsnyje analizuojami dariniai (pvz., sudaryti iš vulgarizmų) gali piktinti dalį skaitytojų. Vis dėlto reikia pasakyti, kad net ir tokie dariniai, Gavelio kūrinuose vartojami tikslingai, motyvuotai, tekstą daro vaizdingesnį ir ekonomiškesnį.

Jolanta Vaskelienė

THE FUNCTIONING OF DERIVATIVES NOT FIXED BY DICTIONARIES IN THE WRITINGS BY RIČARDAS GAVELIS

Summary

Keywords: *neologism, derivative, compound, figure of speech, derivative synonyms, connotation.*

In Lithuanian, the derivative neologisms occur constantly which are not included in the dictionaries. In the present study, the derivatives are analysed in two novels and a collection of short stories. These derivatives are not included in *Contemporary Lithuanian Language Dictionary* and *Lithuanian Language Dictionary*. The compositional analysis, interpretation,

statistical and substitution methods are applied in the present research. The usage of derivatives were analysed on the basis of material drawn from Contemporary Lithuanian Language Corpus. The analysis of 175 examples found in the writings by Ričardas Gavelis proved that due to characteristic word formation, some derivatives can be considered as potential derivatives. Some derivatives, because of their unusual underlying words, unusual derivative affixes and most often because of their actualized usage, are considered to be occasional. It is supposed that some derivatives found in the writings by Gavelis are created by the author himself. The research revealed that some derivatives, which are not included in Lithuanian dictionaries, are used as derivational synonyms of common words in Lithuanian. Almost all the meanings of derivatives may be easily guessed from the context. It is worth to mention, that derivatives in the writings are rarely used in the ambience where positive assessment is increasing. Some neologisms name neutrally the things, qualities, actions; this is mostly the words used in their direct meaning. Many derivatives which are not fixed in the dictionaries have strong negative connotation: some derivatives obtained the negative sense from underlying words, in other cases this is seen from the context. As often as not the neologisms are included into various stylistic figures: they are metaphorical, metonymic epithets, a component of similes or periphrases, etc. Some derivatives analyzed in the article (e.g. composed of vulgarisms) may resent some readers. However, it is worth to mention that even such derivatives in the writings are used purposefully, reasonably and make the text more figurative and economical.

